

Владимир Чоловић¹

РЕГУЛИСАЊЕ ПРАВНОГ СТАТУСА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ У РЕПУБЛИЦИ ХРВАТСКОЈ

Сажетак

Статус Српске православне цркве у Републици Хрватској је, као и статус осталих цркава и верских заједница, регулисан Уставом Хрватске, као и Законом о правном положају верских заједница. У Евиденцију верских заједница Хрватске уписани су организациони облици Српске православне цркве који се налазе на територији Хрватске, обзиром да је положај Српске православне цркве на територијама свих бивших република Југославије, па тако и у Хрватској, дефинисан још након стварања Краљевине СХС. У раду се поклања пажња статусу православних верника на територији Хрватске пре стварања Југославије, а у вези са тим и броју Срба на територији Хрватске у периодима пре почетак Другој светској рати, као и пре почетак и након рати деведесетих година двадесетог века у Хрватској. Осим тога, аутор поклања пажњу и осталим питањима односа државе, са једне стране, и цркава и верских заједница, са друге, као и статусу других верских заједница на тлу Хрватске.

Кључне речи: Српска православна црква, Хрватска, верске заједнице, држава, слобода вероисповести.

1. Уводне напомене

Статус цркава и верских заједница на просторима држава бивше Југославије увек је привлачио пажњу, имајући у виду да је читав низ историјских догађаја и околности одређивао тај статус. Питање статуса Српске православне цркве на територијама бивших република СФРЈ је једно од питања које и сада изазива различита мишљења, расправе и ставове, нарочито кад је у питању њена егзистенција на територији Републике Хрватске. Да бисмо могли да дефинишемо садашњи статус Српске православне цркве у Републици Хрватској, морамо се осврнути и на њен положај пре стварања самосталне Хрватске 1991.

¹ Научни саветник Института за упоредно право, Београд; mail: v.colovic@iup.rs

године, односно, на положај који је био дефинисан у време постојања Југославије (и СФРЈ и Краљевине Југославије) и раније, док је садашња територија Хрватске била у оквиру Хабзбуршке Монархије. У последње две и по деценије, односно, од стварања самосталне Хрватске, често је долазило и долази до оспоравања статуса Српске православне цркве у Хрватској. Та оспоравања се односе на питање уписа Српске православне Цркве у регистар верских заједница и жељу да се она сведе на ниво осталих верских заједница и верских удружења, што, свакако, не може бити, имајући у виду да је она званично уједињена на територијама земаља које су ушле у састав Југославије одлуком Васељенске патријаршије, о чему ће бити речи касније. Питање Српске православне цркве не можемо посматрати само са становишта општих питања везаних за дефинисање односа државе и цркава и верских заједница, већ и са становишта егзистирања и бројности српског становништва на територији Хрватске у последњих неколико векова. Значај дефинисања статуса Српске православне цркве у Хрватској дошао је, нарочито, до изражаја након распада заједничке државе Југославије. Устав Републике Хрватске² и законодавство које регулише статус верских заједница на посебан начин регулише ово питање, које није у складу са ранијим статусом православне цркве Срба у Хрватској, као и одлукама које су донете од стране надлежних органа.

2. Српско становништво у Хрватској пре стварања самосталне Хрватске 1991. године

Срби су, пре рата деведесетих година прошлог века, били претежно насељени на ширем подручју северне и средње Далмације и Далматинског залеђа, Кордуна, Баније, Лике, као и у западној и источној Славонији. У већем броју су били насељени и у Загребу. У раздобљу од 1981. до 2001. године, број Срба је сведен на једну трећину. Наиме, 1981. године је у Хрватској живело око 531.000 Срба, 1991. године око 580.000, а 2001. године око 202.000, док подаци пописа из 2011. године говоре да је у Хрватској тада живело око 180.000 Срба. Узрок овоме је присилно расељавање, као и ратни морталитет³. Осим тога, тек од 1991. године се врши попис и по верској припадности.

² Ustav Republike Hrvatske, *Narodne novine* br. 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14.

³ D. Župarić-Iljić, „Brojnost, status i aspekti organiziranosti Srba u Zagrebu“, *Stanovništvo* 1/2013, Institut društvenih nauka – Centar za demografska istraživanja, Beograd 2013., 45.

Наиме, у Хрватској се 1991. године, нешто преко 532.000 грађана изјашњава православцима, док 2011., 159.500.

Иначе, Српска православна црква је у Хрватској подељена у пет Епархија: - Загребачко-љубљанска и целе Италије са седиштем у Загребу, - Далматинска са седиштем у Шибенику, - Горњо-карловачка са седиштем у Карловцу, - Осјечко-пољска и барањска са седиштем у Даљу, - Славонска са седиштем у Дарувару, а Дубровник припада Захумско-херцеговачкој епархији⁴.

2.1 Крайњак осврћи на положај православних Срба у Хабзбуршкој монархији

Имајући у виду бројност православних Срба на територији Хрватске и у ранијим вековима, од значаја је за разумевање положаја Српске православне цркве у Хрватској, да се, кратко, осврнемо и на тај период. На првом месту, морамо рећи да су Срби православне вере припадали Карловачкој митрополији са седиштем у Сремским Карловцима, што значи митрополији, која је била ван територије данашње Хрватске, али су њој припадали и Срби који су живели на територији данашње Хрватске. Патријарх Арсеније III Чарнојевић је организовао Српску православну цркву на основу Привилегија које је добио од цара Леополда I. Та Привилегија је допринела српско-црквеној аутономији у оквиру Хабзбуршке монархије. Касније су Привилегије потврђивали и цар Јосиф I 1706., цар Карло III 1713. и 1715. године, као и царица Марија Терезија 1743. Наиме, на основу Привилегија Леополда I, оснива се седам епархија, а 1708. године, новоорганизована црква се назива Крушедолска митрополија, док се од 1713. митрополија сели у Сремске Карловце. У време патријарха Арсенија IV у Бечу се 1745. године оснива Илирска дворска комисија која има задатак да брине о српским црквеним и политичким стварима⁵. Но, 1777. године Марија Терезија укида ову институцију. Иначе, Илирска дворска депутација је 27. септембра 1770. објавила *Regulamentum privilegiorum*, чији је циљ био ограничење српских привилегија, које су добијене од цара Леополда I, као и успостављање државне контроле над Српском православном црквом. Овај акт је изазвао негодовање народа, па је укинут, али је уместо њега донет други сличан акт 1777. године, који је довео до великих немира у појединим градовима на територији данашње Војводине. Након

⁴ D. Župarić-Iljić, 58.

⁵ Од 1747. године, ова комисија се назива Илирска дворска депутација.

тога је Марија Терезија донела *Rescriptum Declaratorium Illyricae Nationis*, који је, у ствари, био закон који се односио на уређење Карловачке митрополије. Оно што је битно, овим актом је забрањено Српској цркви да има било какву везу са Пећком патријаршијом⁶.

Патријарх Рајачић који је на то место постављен 1848. године, а који је, иначе, именовао Јосипа Јелачића за бана исте године, имао је циљ постизања једнаког положаја Православне и Католичке цркве на тлу Хабзбуршке монархије. Наравно, до тога није дошло. Православне парохије су биле у врло лошем финансијском стању, за разлику од католичких жупа. Након смрти патријарха Рајачића 1861. године, на чело Српске православне цркве ступа темишварски епископ Самуило Машинић, који је организовао народно-црквени сабор који је одржан 1864. и 1865. године, на коме је требало да буде уређен систем школовања Срба у Угарској (у времену пре Аустро-Угарске нагодбе 1867. године). Уредбе које су дефинисане на наведеном сабору, цар је потврдио Краљевским рескриптом 1868. године, тако да је српски православни народ добио своју аутономију у црквеним, школским и имовинским стварима. Међутим, од стране припадника народа дошло је до захтева да се у наведеним стварима, сузи власт цркве, тако да су настале две струје, једна која је била конзервативна и која је сматрала да овим стварима треба да управљају представници Цркве и друга, која је сматрала да се власт Цркве мора контролисати од стране народа. На челу те „модерније“ и слободоумније струје је био Светозар Милетић. Ново саборско устројство је установљено 1875. године, по коме је установљен народно-црквени сабор за целу Митрополију. Тај период траје до 1920. године, односно, до уједињења целе Српске православне цркве на територији Краљевине СХС.

Осим тога, поменимо и Закон из 1887. године, којим се уређује правни статус православних Срба на територији Аустро-Угарске монархије. Овај закон у три одредбе регулише самостално деловање Карловачке митрополије, затим финансирање, као и равноправну употребу ћириличног писма⁷. Касније се доноси и Закон о вероизповедним односима (1906.), који се односио на све признате вере, а уређивао је статус признатих вероисповести, прелазак из једне вере у другу, као и питање вероисповести деце⁸.

⁶ J. Milić, I. Balta, „Pravni položaj verskih zajednica na današnjem hrvatskom prostoru u Habzburškoj, odnosno Austro-Ugarskoj monarhiji“, 123-124, http://www.ceir.co.rs/images/stories/rit_06/rit_6_habsburg.pdf, 01.07.2019.

⁷ J. Milić, I. Balta, 125-126.

⁸ J. Milić, I. Balta, 133.

2.2 *Стйайтус Срїске їрвослaвне цркве до 1941. їодине након стїварања Краљевине СХС*

После Првог и Другог балканског рата, као и Првог светског рата, Срби су се налазили у шест посебних црквених организација. То су биле: - Митрополија Србије која је обухватала Краљевину Србију и која је била аутокефална; - Карловачка митрополија која је обухватала све Србе који су живели на територији Војводине, Хрватске и Славоније, а која је, такође, била аутокефална; - Православна црква у Краљевини Црној Гори која је имала три епархије (цетињска митрополија, никшићка епархија са седиштем у Острогу и пећка митрополија са седиштем у Пећи)⁹; - Српска црква у Босни и Херцеговини која је имала четири епархије и која је од 1878. године била под јурисдикцијом Цариградске патријаршије; - Далматинска црквена област, која је, такође, потпала под Цариградску патријаршију. Она је обухватала, осим Срба, и Русине и Румуне; и – Црквена област у старој Србији и Македонији, која је такође била под цариградском патријаршијом. Након 1912. и 1913., као и 1919. године, бугарски и грчки епископи напуштају шест епархија у саставу ове области и оне су ушле у састав Београдске архиепископије¹⁰.

Стварање Краљевине СХС довело је до почетка процеса обједињавања Српске православне цркве. Дана 31.12.1918. године састао се Архијерејски синод Карловачке митрополије који је расправљао о уједињењу српских црквених области у једну. Основ за обједињавање било је уједињење српског народа у једну државу, аутокефалност Карловачке митрополије, као и њен аутономни положај. Архијерејски сабор Православне цркве Србије је 13.03.1919. године, донео одлуку о уједињењу у јединствену цркву. Истог месеца, исте године је требало да се одржи нова конференција српских епископа из свих крајева, али се у томе није успело. Ипак, 24.05.1919. године почеле су конференције српских православних архијереја из свих црквених области. Најзад 26.05. исте године, једногласно је прихваћена одлука о „духовном, моралном и административном јединству свих српских православних области и које ће се јединство дефинисати и уредити својим путем када

⁹ На делу територије данашње Црне Горе, у то време, постојала је и епархија бокоторско-дубровачка која је припадала самосталној Буковинско-далматинској митрополији

¹⁰ В. Gligorijević, „Ujedinjenje Srpske pravoslavne crkve i uspostavljanje Srpske patrijaršije u Jugoslaviji“, *Istorija 20. veka: časopis Instituta za savremenu istoriju*, God. XV, broj 2, Beograd 1997, 7.

цео Архијерејски сабор уједињене српске цркве, састане под председништвом свог Патријарха¹¹. Након тога, регент Александар I Карађорђевић је Указом од 17.06.1920. године, озаконио уједињење Српске православне цркве, а успостављање Српске патријаршије је уследило 12.09. исте године¹². Пре тога, у јуну 1921. године, Српска Патријаршија је послала нотификацију о проглашењу Васељенској патријаршији, која је 19.02.1922., издала томос бр. 1149, „...да се усваја, одобрава и благосиља уједињење свих српских црквених православних области у једну православну цркву под именом Аутокефална уједињена српска православна црква Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца“¹³.

Од успостављања Српске патријаршије, па до 1940. године, дошло је, пре свега, до повећања броја образовних установа на територији Хрватске, па је тако у Загребу, крајем 1920. године, основан Православни богословски факултет. Осим тога, измештено је седиште Далматинске епархије из Задра у Шибеник¹⁴. Затим су, у појединим епархијама, именовани нови епископи, а Загребачка епархија је уздигнута у ранг митрополије. Закон о Српској православној цркви је донесен 1929. године¹⁵ и тада је она добила право да самостално управља својим верским пословима, иако је држава у потпуности надзирала финансије и прописе које је сама доносила. Након доношења наведеног Закона, као и Устава Српске православне цркве¹⁶ уједначена је организација и деловање те Цркве на територији целе Краљевине Југославије. Епархије су се делиле на архијерејска намесништва, црквене општине и парохије. А на челу сваке Епархије био је епархијски архијереј који је биран од стране Архијерејског сабора под председништвом Патријарха¹⁷. Било је очекивано да Српска православна црква ојача свој статус на територији Хрватске, имајући у виду број православаца, односно, Срба, обзиром да су се Срби изјашњавали као православци, углавном. Наиме, по неким проценама је 1941. године одмах, након стварања Независне Државе Хрватске, на територијама данашње Хрватске у оквиру НДХ (имајући у виду да је НДХ заузима мала већу територију) живело око 703.000 Срба. Тај број је смањен,

¹¹ В. Gligorijević, 9-10.

¹² В. Gligorijević, 12.

¹³ В. Gligorijević, 9-12.

¹⁴ Обзиром да је Задар припао Италији након Првог светског рата.

¹⁵ *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 269/1929.

¹⁶ *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 275/1931.

¹⁷ Т. Саг, *Srpska pravoslavna crkva u Hrvatskoj: oduzimanje imovine i odnosi s državom od 1945. do 1967.*, doktorski rad, Hrvatski studiji, Zagreb 2016., 8-11.

обзиром на то да је један део Срба убијен током рата, а да је по неким подацима (писмо Надбискупа Степинца папи) у католичку веру прешло 240.000 „пријелазника“, односно, Срба¹⁸.

*

* *

Нећемо посвећивати пажњу статусу Српске православне цркве у Хрватској у време социјалистичке Југославије. Рећи ћемо, само, да су, уопште, на територији Хрватске, која је у задњем веку била у саставу више сложених држава, верске заједнице биле под различитим правним режимима. У зависности од политичких промена, различито је регулисан статус верских заједница, али су оне третиране као правна лица. Мора се истаћи да је, начелно, црква била одвојена од државе¹⁹.

3. Регулисање статуса цркава и верских заједница на територији Републике Хрватске

Након отцепљења Републике Хрватске из СФР Југославије, на територији Хрватске је важио Закон о правном положају вјерских заједница из 1978. године²⁰. Али, тада није постојао регистар верских заједница. Иначе, наведеним Законом је био регулисан статус правног лица верских заједница, као и статус њихових организационих облика²¹. Устав Републике Хрватске дефинише одвојеност верских заједница од државе²². Иначе, морамо рећи, да одредбе чланова 40 и 41 Устава Хрватске нису могли да се реализују у периоду од 1990. до 1995. године, обзиром на распад СФРЈ и рат на територији Хрватске. Због тога су верске заједнице обављале своју делатност по тадашњим могућностима, а акценат је био стављен на хуманитарни рад. Тек 1996. године долази до покретања питања статуса верских заједница на територији Хрватске²³. Но, наведене одредбе Устава Хрватске гарантују верским заједницама

¹⁸ F. Škiljan, „Srbi u Hrvatskoj u prvim godinama nakon Drugog svjetskog rata“, 3, 2016. http://chdr-ns.com/pdf/documents/Golubic2016_Dr%20Filip%20%C5%A0kiljan.pdf, 05.07.2019.

¹⁹ В. Лончаревић, „Правни положај цркава и верских заједница и њихово стицање правног субјективитета у Републици Хрватској“, у: *Држава и црква у Европској унији* (приредио Г. Роберс), Православни богословски факултет, Београд 2012, 347.

²⁰ Закон о правном положају вјерских заједница SR Hrvatske, *Narodne novine* br. 14/78.

²¹ J. Milić, „Правни и чинјенични статус вјерских заједница у републици Хрватској“, *Hrvatska pravna revija*, 3/2008., Zagreb, Inženjerski biro, 2008, 9.

²² Члан 41 Устава Републике Хрватске.

²³ В. Лончаревић, 349.

заштиту и помоћ државе у обављању њихових делатности и тиме се дефинише веома важна улога цркве у друштву. То је битно, обзиром да се по последњем попису у Хрватској из 2011., само 4,57% становника Хрватске изјаснило као нерелигиозни или као агностици. Али, тек доношењем Закона о правном положају вјерских заједница из 2002. (даље: ЗППВЗ)²⁴, настала је могућност регистравања верских заједница.

3.1. Однос државе и црква и верских заједница

Савремене државе углавном усвајају начело одвојености државе од цркве, односно, деловања државне власти од верских заједница. Међутим, међу државама, када је у питању однос државе и цркве постоје одређене разлике. Тако, разликујемо три система у европским државама, када је у питању однос државе и верских заједница. Први систем дефинише уску повезаност државе и цркве, односно, дефинише „државну цркву“, одређивањем доминантне религије у тој држави. Државе као Енглеска, Данска, Грчка, Малта и Финска припадају овом систему. У другом систему бележимо строгу одвојеност државе и цркве. Том систему припада Француска²⁵, Холандија и Ирска. Трећи систем дефинише начелну одвојеност државе и цркве, с тим што постоји сарадња у области јавних послова. Овом систему припадају Белгија, Пољска, Шпанија, Италија, Мађарска, Аустрија, Летонија, Литванија, Естонија и Португал. У оквиру ових система постоје различити подсистеми, али оно што је заједничко многим подсистемима, јесте уговорно решавање односа државе и цркве. У неким системима бележимо и одређене промене. На пример, код првог система, кад је у питању Енглеска, право одлучивања се даје Општем синоду Цркве, што говори о томе да се ради о „деинституционализовању институционализованих цркава“²⁶. Исто тако, у Шведској је дошло до смањења блиске повезаности Лутеранске цркве и државе²⁷. По мишљењу појединих аутора, Хрватска би припадала трећем систему. Наиме, у Хрватској је црква одвојена од државе, али постоји одређена сарадња у области образовања, социјалне бриге,

²⁴ Закон о правном положају вјерских заједница Републике Хрватске, *Narodne novine* бр. 83/02, 73/13.

²⁵ Са изузетком три источна департмана.

²⁶ Г. Роберс, „Држава и црква у Европској унији“, у: *Држава и црква у Европској унији* (приредио Г. Роберс), Православни богословски факултет, Београд 2012., 10; Д. Меклин, „Држава и црква у Уједињеном Краљевству“, у: *Држава и црква у Европској унији* (приредио Г. Роберс), Православни богословски факултет, Београд 2012., 290.

²⁷ Г. Роберс, 10.

здравства, итд²⁸. Основна начела односа државе и верских заједница је су дефинисане Уставом Републике Хрватске, као што су индивидуално право на слободу вероисповести, али је детаљније уређење ових односа препуштено ЗППВЗ.

Иначе, осим у Француској и Ирској, у свим осталим европским државама, статус Цркве је регулисан посебним законима уставног типа²⁹. У свим бившим републикама социјалистичке Југославије, нови закони о црквама и верским заједницама настоје да испуне два циља. Први циљ је враћање, обнављање и гарантовање цивилизацијских права црквама и верским заједницама. Ради се о правима која Црква и верске заједнице у демократским друштвима слободно уживају. А други циљ се односи на подстицање враћања материјалних добара које је држава или узурпирала или одузела од Цркве³⁰. Све традиционалне цркве и верске заједнице су настале пре модерне државе, па, самим тим, оне морају у модерној држави да имају статус правног лица *sui generis*. Битно је за све државе које су настале на територији бивше СФРЈ да законима о црквама и верским заједницама врате пун правни дигнитет овим институцијама. Што се тиче Српске православне цркве, ти закони морају да омогуће њен правни континуитет са субјективитетом који је стекла и имала у Краљевини Југославији³¹.

У вези са односом државе и цркве, односно, верских заједница, поменућемо и право самоодређења. Наиме, оно постоји свуда и један број устава их изричито помиње. Међутим, садржина овог права се разликује. Наиме, ово право може бити дато свим институцијама које су у даљој вези са термином и појмом црква, у смислу ужег тумачења тог појма или синодске структуре власти у једној држави. Са друге стране, право самоодређења може бити ограничено на званичну цркву у односној држави³². Право цркве на самоодређење има свој основ у верским слободама. По члану 9. Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, штити се верска слобода као право појединца и заједнице. Цркве и верске заједнице могу самостално да поднесу представку Европском суду за људска права увек кад дође до повреде наведеног члана³³.

²⁸ Т. Вукојичић Томић, „Правни и финансијски аспекти положаја вјерских заједница у Републици Хрватској“, *Правни вјесник*, год. 30, 3-4/2014, 208.

²⁹ М. Радуловић, *Обнова српској државно-црквеној њерава*, Фондација Конрад Аденауер, Хришћански културни центар, Београд 2009., 114.

³⁰ М. Радуловић, 115.

³¹ М. Радуловић, 117.

³² Г. Роберс, 11.

³³ Г. Роберс, 13.

3.2 Закон о правном положају верских заједница Хрватске

ЗППВЗ уређује само нека права која се односе на све верске заједнице, док остала права, као и друга питања, односа државе и верске заједнице, као и самог статуса верске заједнице, могу се дефинисати уговором између државних органа и верске заједнице³⁴. Међутим, оно што је представљало ранији проблем (али и садашњи), јесте одсуство критеријума за закључење таквих уговора, тако да се десило да је Влада Хрватске одбила закључење таквих уговора са појединим верским заједницама. Због тога је Влада Хрватске донела Закључак³⁵ којим се дефинишу услови за закључење оваквих уговора, а, осим тога, у овом акту се одређују и бројне повластице за верске заједнице које закључе уговор. Овај акт, иначе, сматрају спорним и верске заједнице и стручна јавност, а Уставни суд Хрватске се огласио ненадлежним по предлогу за оцену уставности и законитости Закључка. Кад говоримо о статусу верских заједница, морамо посебно поменути статус Католичке цркве чија су права дефинисана међународним уговором са Светом столицом. Већ по овим чињеницама, можемо закључити, да постоји одређена неуједначеност верских заједница у Хрватској, а слична ситуација постоји и кад је у питању њихово финансирање, о чему ће, касније, бити речи. ЗППВЗ одређује начин на који се верске заједнице финансирају из државног буџета, али се посебни системи финансирања успостављају, како за Католичку цркву, тако и за верске заједнице које су потписале наведени уговор са Владом Хрватске.

Иначе, ЗППВЗ дефинише верску заједницу као заједницу физичких лица која остварују слободу вероисповести јавним обављањем верских обреда и другим начинима изражавања сопствене вере. Верска заједница мора бити уписана у Евиденцију верских заједница у Републици Хрватској³⁶. Са друге стране, хрватско законодавство не спречава оснивање удружења која физичка лица оснивају ради остваривања својих верских уверења и слободе вероисповести, али таква удружења немају статус верских заједница. Да би верска заједница могла бити регистрована као таква, мора претходно бити у статусу удружења које је регистровано као правно лице најмање 5 година и да има најмање 500 верника. У вези са наведеним, ЗППВЗ разликује две врсте верских заједница: 1) верске заједнице које су постојале на дан доношења ЗППВЗ и које су имале статус правног лица. Те верске

³⁴ Чл. 9, ст.1 ЗППВЗ; Т. Vukojičić Tomić, 208.

³⁵ Т. Vukojičić Tomić, 218-219.

³⁶ Члан 1 ЗППВЗ.

заједнице су код регистрације подносиле само пријаву без испуњења додатних услова; и 2) новоосноване верске заједнице са потребним бројем верника (500) које морају поднети акте, којима доказују начин изражавања вере, обављање верских обреда, територија и начин деловања верске заједнице, као и акт о претходном упису у статусу удружења³⁷. У наведеној Евиденцији је моментално уписано преко 40 верских заједница, а, иако, Католичка црква по одредбама ЗППВЗ нема посебан положај у односу на друге верске заједнице, ипак се установила посебна Евиденција правних лица католичке цркве³⁸. Погледајмо који услови треба да се стекну да би једно верско удружење или верска организација добили статус верске заједнице у неким другим државама. У Србији је потребно доставити доказе да је одлуку о оснивању потписало 0,001% пунолетних држављана Србије са пребивалиштем у тој земљи. У Аустрији је потребно да једну верску организацију чини 2% становника ове земље и њено постојање у Аустрији од најмање 16 година. Затим, у Белгији је потребно 10.000 чланова и дуже присуство у тој земљи. У Румунији 0,1% становника и егзистирање верске организације у тој земљи од најмање 12 година. У Словенији 100 пунолетних лица која имају пребивалиште у тој земљи³⁹.

ЗППВЗ дефинише и ситуације у којима ће доћи до брисања верских заједница из Евиденције. Те ситуације су следеће: 1) када надлежни орган верске заједнице донесе одлуку о престанку рада; 2) ако суд одлуком утврди да верска заједница позива на верску, националну или расну мржњу; и 3) ако Министарство у спровођењу надзора утврди да су садржај и начин изражавања вере од стране верске заједнице противни јавном поретку земље, јавном моралу, односно, да штете животу и здрављу људи, односно, вршењу других права и слобода⁴⁰.

*

* *

Католичка црква није уписана у Евиденцију. Влада Хрватске је на основу уговора о правним питањима са Светом Столицом закључила уговор са бискупском конференцијом 12.09.2002. године Протокол о начину уписа правних субјеката Католичке цркве. На основу тога, донета је Евиденција правних субјеката Католичке цркве у Хрватској. Наиме, бискупије Католичке цркве у Хрватској су основане правим

³⁷ Т. Вукојић Томић, 212.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ М. Радуловић, 129.

⁴⁰ Члан 23 ЗППВЗ.

актима Свете Столице, која је субјект међународног права, тако да је седиште Католичке цркве у Ватикану, а не у Загребу⁴¹. Са друге стране, седиште Српске православне цркве је у Београду, па су у Евиденцију уписане само епархије, парохије и друга тела која се налазе у Хрватској. Међутим, не постоји посебна евиденција за Српску православну цркву, обзиром да се не ради о посебном субјекту међународног права⁴². Наведено је и утврђено чланом 2 Уговора Владе Хрватске и Српске православне цркве, чиме се потврђује да је она имала правни субјективитет и пре ступања на снагу ЗППВЗ, а Епископски савет обавештава Министарство надлежно за послове опште управе о упису организационих облика Српске православне цркве у Хрватској⁴³.

3.3 Уговори Владе Републике Хрватске и верских заједница

ЗППВЗ посебно предвиђа могућност закључења и садржину уговора које Влада Републике Хрватске закључује са верским заједницама⁴⁴. До сада је закључено седам таквих уговора⁴⁵. Закључењем тих уговора, по одредбама ЗППВЗ, верске заједнице стичу додатне повластице, које се тичу могућности закључења брака са дејствима грађанског брака, вршење верског васпитања, образовања, као и веронауке у школама и предшколским установама, као и дотације из државног буџета⁴⁶.

Влада Републике Хрватске је 2004. године, односно, две године након подношења захтева Влади од стране верских заједница за закључење уговора, доноси поменути закључак⁴⁷ који прописује услове за закључење тих уговора. Наиме, у том закључку се наводи да једна или више верских заједница, да би закључила уговор са Владом Хрватске, мора да испуни следеће услове: - да су верске заједнице деловале на територији Хрватске на дан 6. априла 1941., као и да су наставиле свој деловање у континуитету, као и да број верника прелази 6000, по задњем попису становништва; - да се ради о историјској верској заједници европског културног круга. Затим се у Закључку набрајају које су то верске заједнице: Католичка црква, Православна црква,

⁴¹ В. Лончаревић, 352.

⁴² В. Лончаревић, 352-353.

⁴³ В. Лончаревић, 353.

⁴⁴ Члан 9 ЗППВЗ.

⁴⁵ Т. Вукојић Томić, 218.

⁴⁶ Т. Вукојић Томić, 217-218.

⁴⁷ Закључак Владе Републике Хрватске, класа 070-01/03-03/03, Урброј: 5030104-04-3, од 23.12.2004. Преузето из: Т. Вукојић Томić, 219.

Евангелистичка црква у Хрватској, Реформисана хришћанска црква у Хрватској, Исламска заједница у Хрватској, као и Јеврејска заједница у Хрватској. Осим тога, у Закључку се наводи да је црква или верска заједница која се издвоји или се издвојила из цркве или верске заједнице, нова црква или верска заједница, а почетак деловања истих се везује за дан издвајања, тј. оснивања⁴⁸.

Као што видимо, у Закључку се наводи „Православна црква“, а не прецизира се на коју се Православну цркву односи закључак. Морамо имати у виду једну апсурдну ситуацију. Наиме, Македонска православна црква, Бугарска православна црква и Црногорска православна црква су регистроване верске заједнице и уписане су у Евиденцију, а са којима је Влада Хрватске закључила уговоре пре доношења Закључка, иако су све три цркве имале, у том тренутку, укупно 522 верника на територији Хрватске. Иначе, Уставни суд Републике Хрватске је одбацио предлог за оцену уставности и законитости Закључка са образложењем да се у овом случају не ради о пропису чију уставност и законитост оцењује Уставни суд, обзиром да оспорени акт не садржи битна обележја другог прописа чију уставност и законитост оцењује Уставни суд, а по члану 128, ст. 2 Устава Републике Хрватске⁴⁹.

Посебно морамо издвојити општи значај наведених уговора, а који се састојао у томе да они регулишу начин обавештавања Владе Хрватске о именовању високих верских службеника које верске заједнице самостално именују⁵⁰. До доношења ЗППВЗ није била предвиђена обавеза уписа верских заједница у било какву евиденцију. Оне су уређивале своју организацију потпуно независно од државе. Једино тело коме су се верске заједнице обавезно пријављивале јесте Државни завод за статистику, који је додељивао верским заједницама матични број⁵¹.

3.3.1 Уговор између Владе Републике Хрватске и Српске православне цркве

Посветићемо пажњу најбитнијим одредбама Уговора између Владе Републике Хрватске и Српске православне цркве о питањима

⁴⁸ Т. Вукојичић Томић, 219.

⁴⁹ Број одлуке Уставног суда Републике Хрватске: У- II/3961/2005, преузето из: Т. Вукојичић Томић, 219.

⁵⁰ В. Лончаревић, 351.

⁵¹ В. Лончаревић, 351.

од заједничког интереса⁵². Пре свега, у члану 2 се констатује да је Српска православна црква имала свој правни субјективитет у Хрватској и пре доношења ЗППВЗ. Чланом 3 се дефинише да је слободно уређивање унутрашње организације Српске православне цркве на територији Хрватске, односно, уређивање статуса епископија и парохија, као и других правних лица, у надлежности Светог архијерејског сабора. Затим у члану 4, ст. 1 се одређује да Српска православна црква обавља све изборе везане за именовања и додељивање служби. Уколико се против свештеника или других верских службеника покрене кривични поступак за дела против службене дужности, суд је у обавези да о томе обавести надлежног епископа (члан 5). Уговором је у члану 24 предвиђено формирање мешовитих комисија за спровођење тог акта, као и ЗППВЗ. Предвиђено је да комисије имају једнак број представника Владе Републике Хрватске и Српске православне цркве. Предвиђено је формирање Комисија: - за решавање правних питања; - за решавање питања васпитања и образовања; - за очување културне и уметничке баштине Српске православне цркве у Хрватској; и – за решавање привредних питања. Нећемо посвећивати пажњу одредбама које се односе на организацију и одржавање веронауке у школама, као и верског васпитања у предшколским установама, питањима социјалне бриге, одржавања верских обреда у болницама и затворима, осим што ћемо говорити о финансирању верских заједница, па и Српске православне цркве из државног буџета Републике Хрватске.

3.4 Финансирање верских заједница у Хрватској

Финансирање верских заједница у једној држави зависи од статуса тих верских заједница у истој, тј., од односа државе и цркве. Постоје различити модели финансирања, али се они углавном деле на непосредне и посредне. Кад говоримо о непосредном моделу, који је многи чешћи, говоримо о обезбеђењу средстава верској заједници из државног буџета. Међутим, и у државама у којима постоји модел сопственог финансирања верских заједница, држава на посредан начин помаже те организације, нпр., путем пореских олакшица или ослобађањем од опорезивања. Издвојићемо неколико система (али им нећемо посвећивати посебну пажњу) финансирања верских заједница: - систем сопствених прихода; - систем финансирања путем донација и прикупљањем средстава; - систем

⁵² Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Srpske pravoslavne crkve o pitanjima od zajedničkog interesa, *Narodne novine*, br. 196/03

финансирања из државног буџета; - систем црквеног пореза; и – систем црквених задужбина или фондација.⁵³

Иначе, у Хрватској финансирање верских заједница регулише, такође, ЗППВЗ. То не важи за Католичку цркву чије финансирање регулише Уговор са Светом Столицом. Узимајући у обзир напред наведене системе финансирања, по ЗППВЗ се верске заједнице финансирају из сопствених прихода, државног буџета и донација и прикупљених средстава⁵⁴. Обрачун средстава, која се издвајају на годишњем нивоу, се врши по значају верских објеката, деловању верске заједнице на одређеном подручју, доприносу исте националној култури, итд. Верска заједница, да би стекла право на доделу средстава из буџета, мора поднети захтев Министарству финансија, што је чудно, имајући у виду да то Министарство, обзиром на врсту ресора, није довољно компетентно да донесе одлуку о доприносу верских заједница на културном, уметничком или другим подручјима. Значи, верске заједнице не стичу право на финансирање самим уписом у наведену Евиденцију, већ морају поднети посебан захтев⁵⁵. ЗППВЗ дефинише и посредно финансирање верских заједница, које се огледа, пре свега, у ослобађању од плаћања пореза. То ослобађање се односи на: - промет непокретности када верске заједнице стичу верске објекте или земљишта на којима ће градити верске објекте; и - на прилоге које им дају физичка и правна лица⁵⁶. Осим тога, верске заједнице не плаћају царину и порез на предмете које су има дате од стране иностраних верских заједница, као и физичких и правних лица страног држављанства, а који им служе за обављање верске делатности⁵⁷.

Са друге стране, на верске заједнице које су потписале уговор са Хрватском, примењује се и додатно финансирање. Оно се односи на месечно давање износа у висини од две бруто основице за плате државних и јавних службеника за сваког верског службеника, односно, за сваку јединицу у оквиру верске заједнице. Ова средства се издвајају на неодређено време⁵⁸. Кад је у питању пракса финансирања, може се рећи да овај систем финансирања важи само за део верских заједница. Иначе, од 2003., па до краја 2013. године, Српској православној цркви

⁵³ Т. Vukojičić Tomić, 221.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ Т. Vukojičić Tomić, 222.

⁵⁶ Са друге стране, физичка и правна лица не плаћају на те прилоге, порез на добит, односно, доходак.

⁵⁷ Т. Vukojičić Tomić, 222.

⁵⁸ *Ibid.*

је, на основу закљученог уговора, исплаћено 102.690.000 куна (нешто мање од 14 милиона евра)⁵⁹.

4. Однос државе и цркве у ЕУ

Обзиром да је Хрватска чланица ЕУ, морамо рећи да након стварања Европске уније под тим називом 1992. године, као и регулисањем односа у тој организацији путем концепта три стуба, нису регулисани и односи ЕУ и цркава и верских заједница. Међутим до доношења Амстердамског уговора 1997. године, у примарном праву ЕУ било је појединих одредби које су биле посвећене овој области. У Декларацији 11, која је донета уз Амстердамски уговор истакнуто је да ЕУ поштује статус цркава, верских удружења и верских заједница које оне имају по националном праву држава чланица. Ова декларација није правно обавезујућа, али је значајна зато што дефинише да ЕУ поштује национални идентитет држава чланица⁶⁰. Покушај регулисања правног статуса цркава и верских заједница у ЕУ дошао је до изражаја у вези са Уставним уговором и Лисабонским споразумом. Лисабонски споразум дефинише да ЕУ поштује и не прејудуира статус цркава, верских удружења и заједница по праву држава чланица. Исто тако, по одредби Лисабонског споразума, ЕУ ће поштовати статус филозофских и неконфесионалних организација по националном праву чланица. ЕУ ће одржавати отворен и редован дијалог са црквама, верским заједницама и другим организацијама⁶¹. Можемо издвојити основна начела Европског религиозног права, а то су: - поштовање правног статуса цркава, верских заједница и удружења по националном праву чланица ЕУ; - верска слобода и право верског удруживања по принципу самоодређења; - забрана дискриминације по вероисповести; - одржавање отвореног дијалога између ЕУ, са једне стране, и цркава и верских заједница, са друге⁶².

⁵⁹ F. Staničić, *Pravni položaj religije i vjerskih zajednica – položaj vjerskih zajednica*, sl.26, https://www.pravo.unizg.hr/download/repository/Pravni_polozaj_religije_i_vjerskih_zajednica_-_temeljna_pitanja.pptx, 10.07.2019.

⁶⁰ V. Đurić, „Ustavnopravni modeli odnosa između države i crkava i vjerskih zajednica u Evropi“, *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka* br. 1/2011, Panevropski Univerzitet Apeiron, Banja Luka 2011., 157.

⁶¹ Art 16 C, Treaty of Lisbon, 2007/C306/01, *OJ C* 306, 17.12.2007, p. 1–271; V. Đurić (2011), 158.

⁶² A. V. Campenhausen, H. De Wall, *Staatskirchenrecht*, 2006. S. 367., цитирано по: В. Ђурић, „Слобода вероисповести и правни субјективитет цркава и верских заједница у европским земљама“, *Сјрани правни живои*, 1/2012, 31, фн. 16.

5. Уместо закључка

Политика државне власти према религији је различита од државе до државе. У неким државама религија доминира, а у другим држава контролише религију. Остале државе су секуларне и одвојене су од религије. Но, политика државних власти према религији се мења, што значи да државе у којима је религија раније доминирала, могу да постану секуларне и обрнуто⁶³. У свим данашњим секуларним државама, црква је одвојена од државе, али није одвојена од друштва, тј. црква има веома битну историјску, културну, социјалну и државотворну улогу у цивилизацијским процесима у оквиру једног друштва⁶⁴. Принцип одвојености државе и цркве не подразумева, по себи, строгу неутралност и раздвојеност надлежности, већ укључује, како поједини аутори дефинишу, кооперативну одвојеност, која је све распрострањенија у европским државама, а у којима се државно и црквено законодавство, као и активности све више допуњују⁶⁵.

Однос између религије и права огледа се и у дефинисању уставноправног уређења слободе вероисповести и односа између државе и црква и верских заједница⁶⁶. У већини правних система, цркве и верске заједнице јесу посебна уставна категорија. У Хрватској је, као и у већини правних система, правни положај црква и верских заједница степенасто уређен, што значи да се, по испуњењу прописаних услова, њима признаје статус правних лица јавног права који им омогућава вршење одређених суверених права, односно, признавање посебних права, која се, како смо видели, дефинишу у уговорима закљученим између државе и црква и верских заједница⁶⁷.

Исто тако, ако говоримо о прихватању принципа слободе вероисповести, онда сами грађани треба да одлуче да ли ће тај принцип прихватити у потпуности или не. У вези са тим, однос државе и религије морамо посматрати у три правца: - место религије у самој држави, односно, утицај религије на вођење државне политике; - утицај државе

⁶³ М. Станић, М. Ђорђевић, „Додир религије и секуларне државе – заклетва са религијским елементима председника и чланова парламената на примеру европских држава“, *„Религија, политика, право“* (ур. Ј. Ђурић, В. Цомић, М. Јевтић), Институт за упоредно право Београд, Православна Митрополија Црногорско-приморска, ИИУ „Светигора“, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд – Будва 2015., 744.

⁶⁴ М. Радуловић, 121.

⁶⁵ М. Станић, М. Ђорђевић, 745.

⁶⁶ В. Ђурић, 49.

⁶⁷ В. Ђурић, 50.

на религију, односно на њен статус у држави; и – спајање државе и цркве и верских заједница у одређеним областима⁶⁸. Али, ако би морали, уопште, да посматрамо односе државе и цркве, онда морамо говорити о четири аспекта тог посматрања: 1. Однос државне власти и религије; 2. Однос власти и цркве (верске заједнице) 3. Однос политике државе и религије 4. Однос цркве и политике⁶⁹.

У Хрватској немају исти статус све цркве и верске заједнице, без обзира на поменуте законске акте. Разлог томе је однос државе према Католичкој цркви у Хрватској, која има највише верника у тој држави, као и самом статусу те цркве са седиштем у другој држави. Са друге стране, Српска православна црква, такође, мора да има посебан статус, узимајући у обзир историјске и демографске разлоге, али, тај статус, није исти као статус Католичке цркве, обзиром на начин уписа организационих јединица Српске православне цркве у поменуту Евиденцију у коју су уписане и остале верске заједнице. Но, у Хрватској, данас, постоје противници и садашњег дефинисања статуса Српске православне цркве у Хрватској, који оспоравају њено јединство, залажући се за дефинисање Православне цркве у националним оквирима једне земље, па и Хрватске, што представља велики проблем и у дефинисању, напред поменутог, четвртог аспекта, а који се односи на утицај политике на став државе према цркви или верској заједници.

⁶⁸ A. J. Nieuwenhuis, „State and religion, a multidimensional relationship: Some comparative law remarks“, *International Journal of Constitutional Law*, vol.10, 1/2012, 173

⁶⁹ X. Fuzeng, „Church-State Relations in Contemporary China and the Development of Protestant Christianity“, 1, <http://www.lapres.net/abs.pdf>, 03.07.2019.

Vladimir Čolović, PhD

Principal Research Fellow

Institute of Comparative Law, Belgrade

REGULATION OF THE LEGAL STATUS OF THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH IN THE REPUBLIC OF CROATIA

Summary

The status of the Serbian Orthodox Church in the Republic of Croatia, as well as the status of other churches and religious communities, is regulated by the Constitution of Croatia, as well as the Act on the Legal Status of Religious Communities. In the Register of Religious Communities of Croatia are recorded the organizational forms of the Serbian Orthodox Church located on the territory of Croatia, since the position of the Serbian Orthodox Church in the territories of all former republics of Yugoslavia, and so in Croatia, has been defined even after the creation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. The paper gives attention to the status of orthodox Serbs in the territory of Croatia before the creation of Yugoslavia, and in connection with this the number of Serbs on the territory of Croatia in the period before the beginning of the Second World War, as well as before the beginning and after the war of the 1990s in Croatia. In addition, the author draws attention to the general questions of the relation between state, on the one side, and churches and religious communities, on the other, as well as the status of other religious communities on the territory of Croatia.

Keywords: Serbian Orthodox Church, Croatia, religious communities, state, freedom of religion.